

LITTERATUR

VETENSKAP OCH KRIGFÖRING

Den som vill intressera sig för ett framtida krig, huruvida det måste komma och dess sannolika karaktär, om det kommer, bör icke försumma att läsa »Modern arms and free men» av Dr Vannevar Bush (Simon and Schuster, New York, 1949, 274 s). Författaren var professor vid Massachusetts Institute of Technology, då han 1938 kallades till ordförandeposten i Carnegieinstitutet i Washington. 1940 gjorde presidenten honom till chef för en ny institution, National Defence Research Committee, sedermera kallad Office of Scientific Research and Development, alltså en motsvarighet till vår Försvarets forskningsanstalt, ehuru med mycket vidsträckt arbetsområde. Vid krigets slut arbetade 30 000 fysiker, kemister, ingenjörer och läkare under Bush på att skapa underlaget för en effektivare krigföring. Han bör sålunda behärska ämnet »vetenskap och krigföring».

Bush framhåller till en början att de tekniska framstegen under andra världskriget blevo så avancerade till följd av att vetenskapen så grundligt mobiliserats, att man inte bör vänta sig några nya, större upptäckter inom 10 år framåt. Efter detta decennium däremot kan man tänka sig nya inslag i krigföringen, som kunna förändra dennas karaktär.

Bush anser, att det mest karaktäristiska i lantkriget blivit försvarets ökade möjligheter. Till skillnad mot vad fallet var vid krigets början kännetecknas läget vid krigets slut och nu av svårigheten att genom bryta ett väl förberett lands försvarssystem, dock under den uttryckliga förutsättningen att det är fråga om jämnstarka och kvalitativt jämbördiga motståndare med lika modern teknisk utrustning. Minfält försvarade med artilleri och granatkastare med radarrör, rekylfria gevär och kanoner samt attackflyg med raketer och riktad sprängverkan ha blivit goda motmedel mot mekaniserade trupper.

Luftinvasionen är, säger Bush, ett taktiskt hjälpmedel för att åstadkomma ett hål i en försvarslinje. En luftinvasion med mera strategiskt syfte, »på djupet», är sannolik endast om försvararen är omodernt utrustad och saknar rörliga krafter för motanfall. Luftinvasion över en gräns, som har modern radarluftbevakning och ett intakt dag- och nattjaktflyg, är liktydig med självmord.

Kustinvasionstekniken under det senaste kriget är ju välkänd. Nödvändigheten att forcera väl utbyggda strandförsvarslinjer framtvang de speciella invasionsfarkosterna och en rad anfallsvapen jämte andra hjälpmedel, inte minst sjö- och luftburna raketer, för att hålla ner försvaret vid stranden. Det var kanske få andra områden, som tog den vetenskapliga och tekniska uppfinningsrikedomen så mycket i an-

Litteratur

språk som detta. Kustinvasion är därför i framtiden en svår operation. Till och med när det inte finns någon försvarslinje alls på stranden kräver den herravälde både till sjöss och i luften som första villkor. Om man verkligen lyckas tillkämpa sig dessa är det ändå ett vanskligt och förlustkrävande företag. Periferiförsvaret har sålunda goda förutsättningar.

Över huvud taget kunna fronterna i ett modernt krig lätt stagnera, såvida inte den ena sidan har eller vinner herravälde i luften, framhåller Bush.

I fråga om sjökriget tror Bush, att det nu är slut med de stora flottornas sammandrabbningar. Slagskeppens roll har övertagits av hangarfartygen. Visserligen ge radar och luftvärn fartygen en betydande defensivkraft, men å andra sidan är ett angripande flyg berett att ta förlusterna för att sänka ett dyrbart och kanske oersättligt fartyg. Sjöfarten kan icke heller röra sig fritt inom ett anfallande flygs räckvidd, särskilt när detta har radar att spana med. Radiostyrda bomber, fällda utom luftvärnets räckvidd, äro också värdefulla anfallsmedel mot fartyg. De funnos redan under det senaste kriget och komma säkert igen i förbättrad form. Västmaktsflottornas uppgift måste främst av allt vara att trygga förbindelserna över det hav, som delar den allierade världen i två hälfter. Det farligaste hotet mot dessa kommer under vattnet.

Ubåtshotet, som slogs tillbaka 1943, var i krigets sista skede på väg att bli farligt igen, till följd av den ökade verkningsförmåga som luftmast, ökad fart och långdistanstorpeder medförde. Det finns ännu mycket ogjort på motmedlens område. Lösningen ligger i »hunter-killer»-grupper av lätta hangarfartyg med spanings- och attackplan och speciella ubåtsjaktfartyg, alla utrustade med radar och akustiska hjälpmedel.

Även i luftkriget har, säger Bush, försvaret vunnit i styrka. De moderna reajaktpilen, vägleda av luftbevaknings- och stridsledningsradar, ha gjort bombanfall på måttliga flyghöjder till mycket vanskliga företag, både under dager och mörker. Trots alla de hjälpmedel i fråga om störning av försvarets radar och radio, skenföretag, jakteskort och annat, som framkommo under krigets senare del, anser Bush, att försvaret har övertaget gentemot konventionella bombplan — under förutsättning självfallet att försvaret är fullt modernt, att det finns på platsen och är numeriskt tillräckligt.

När bombplanen, för att undvika försvaret, söka sig upp till stora höjder, över 10 000 m, såsom fallet är med de senaste propellerplanen och med de reabombplan som börja komma fram, blir det svårare för försvaret. Till en början elimineras luftvärnet, därefter får jakten svårt att hinna upp i tid. Å andra sidan tvingar den höga höjden i regel till bombfällning med hjälp av radar, och radar kan störas på elektrisk väg. Träffsannolikheten avtar med höjden, så mycket att det kan bli avgörande mot små mål. Mycket har vunnits blott genom att bombplanen tvingats så högt upp. Måhända bli sådana anfall med konventionella bomber mindre lönande. Om emellertid bombplanen medföra atombomber kommer frågan delvis i ett annat läge.

I fråga om atombomben framhåller Bush till en början, att den största skadegörelsen i Japan icke åstadkoms av de båda atombomberna utan av de vanliga brandbomber, varmed Japans storstäder i tur och ordning brändes ner, låt vara med ett långt större kraftuppbåd i bombflyget. En atombomb har samma sprängverkan som 30 000 ton trotyl, ett atombombförande plan motsvarar 6 000 plan med vanliga bomber. Framställningskostnaden för atombomben är enorm. Det är inte utan vidare klart att den betalar sig. Förutsättningen härför är, att den kan levereras vid målet relativt billigt. Räcker det med ett plan i stället för 6 000? Förvisso icke, säger Bush. Det atombombbärande planet måste forcera försvararens luftförsvar, och det kommer inte att lyckas, om man icke använder många flygplan mot samma målområde, med och utan bomber, som använda alla taktiska och tekniska finter för att villa bort försvaret. Det säkraste medlet mot atombomber är därför ett starkt och modernt, stridsberett luftförsvar, sammansatt så som nyss nämnts. Även atombombanfall bli då tidsödande och dyrbara operationer, och frågan om de löna sig kommer att noga övervägas varje gång.

Atombomben kan kanske också skjutas från ubåtar utanför kusten. Om ryssarna löst detta problem, skulle USA:s utomordentligt sårbara industri- och livscentra längs Atlantkusten komma inom räckhåll. Detta hot kan endast avvärijas av flotta och flyg i intensiv ubåtsjakt, med de hjälpmedel som nyss antytts.

Sin kanske största och mest bestående verkan får en atombomb genom radioaktivitet, när den exploderar under vattnet. Fartyg, som sköljdes över av radioaktivt vatten vid Bikini, ha numera måst sänkas, därför att de efter två år ännu icke kunde beträdas. Mot hamnstäder som New York och Stockholm skulle det löna sig bäst att fälla bomben i vattnet och låta vattnet i stället för elden göra verkan. En krigsöppning skulle väl kunna tänkas på så sätt att handelsfartyg, lastade med en atombomb, utplacerades i några viktiga hamnar för att på ett givet klockslag låta bomberna springa och sprida sin förödelse över staden.

På tal om robotvapen framhåller Bush, att man måste noga beakta kostnadsfrågan, innan man satsar för mycket på dem. Så t. ex. var den tyska V 2 dålig ekonomi. Energi och pengar, som nedlades på detta dyra vapen, kunde med större fördel ha använts på reajaktpän. Inte heller för framtiden tror Bush mycket på vapen av denna typ, trots att försvaret inte kan beskjuta dem i luften. Precisionen är och förblir alltför liten utom möjligen på mycket korta håll. Det är tekniskt inte omöjligt att göra en dylik transatlantisk, högtflygande fjärrbomb, men varje skott skulle kosta miljoner — utan säkerhet för verkan i målet. Tyskarnas V 1 var bättre affär, men tack vare de allierades bombning av baserna blev V 1-offensiven både försenad och reducerad. Mot sådana robotar hade också försvaret med jakt och luftvärn god verkan. Värre blir det i framtiden, då roboten med hjälp av en bättre reamotortyp kan drivas upp till ljudhastigheten eller högre. Det är dock en öppen fråga om precisionen kan bli godtagbar utom på mycket kort håll. Teoretiskt är det möjligt att göra en atombombförande robot,

Litteratur

men Bush tvivlar på, att man har råd att placera en så dyrbar laddning i en så opålitlig tingest. En viktig utveckling ehuru på lång sikt är, tror Bush, luftvärnsroboten med målsökare. Den kan bli ett farligt hot mot stora bombflottor.

I likhet med amerikanska högsta krigsledningen anser Bush, att USA:s främsta medel för att upprätthålla freden skall vara det strategiska bombflyget och kräver högsta beredskap på detta. Han begär också, att presidenten skall få beordra omedelbara motanfall utan att höra kongressen, om någon angriper USA eller någon av dess förbundna, vem det vara må. Vid krigsutbrottet ligger stor fara i dröjsmål, om de förbundna skola kunna räddas. Han tror, att dessa motanfall väl kunna fördröja och försvaga den röda armén och avsevärt minska dess möjligheter att föra ett långt krig. Däremot kunna de nog icke helt hejda en offensiv och ej heller ensamma avgöra kriget.

Vetenskapen har skapat många nya medel för gaskrig och biologisk krigföring i skrämmande former. Bush tror emellertid trots allt, att dessa inte komma att sätta sin prägel på framtidens krig. Trots att båda parter voro beredda, användes inte stridsgaser under förra kriget. Det ligger någon djupt rotad motvilja i den mänskliga naturen mot att använda gifter mot människor och djur. Gifterna, inklusive radioaktiva ämnen, kanske bli ett inslag i krigföringen, men ingen revolution. Om trots allt biologisk krigföring kommer till stånd, behöver den inte få katastrofala verkningar. Hygienens och läkemedlens allmänna framsteg ökar den medicinska försvarsberedskapen, och det finns anledning att inte misströsta om motståndskraften, om man systematiskt förbereder det medicinska civiltförsvaret.

Bush behandlar också ingående den ideologiska motsättning som skiljer öst från väst, å ena sidan det totalitära systemet grundat på en rent materialistisk världsåskådning, å andra sidan det system, som sätter friheten främst och har en humanistisk eller religiös livsinställning till grund.

Vetenskapen kan icke tagas till intäkt för en materialistisk åskådning. Vetenskapen kan icke förklara skapelsen, icke livets uppkomst och mening, icke viljans frihet eller ofrihet. Allt detta och mycket annat ligger bortom dess räckvidd. Det är tro, som nu behövs i det ideologiska försvaret mot materialismen, vars yttersta konsekvens är det system, som nu praktiseras i kommunismen. I tron på människovärdet kunna anhängare av alla de stora religionerna förenas, likväl som personer utan någon religiös övertygelse, men ändå med samma humana grundsyn. Endast om alla dessa — de som ha till mål att bygga upp och inte att härska — i insikt om den fara som genom materialismen hotar västerlandet inifrån, sluta sig samman, kan hotet avvärjas.

Vetenskapen kan icke utvecklas på samma sätt i en diktatur som i en demokrati. Vetenskapsmannen måste ha full frihet till tankeutbyte med kolleger och att söka sanningen utan politiska sidoblickar eller direktiv. En jämförelse med den tyska forskningens läge vid krigets slut visade, att demokratiernas system hade varit överlägset och nått längre på nästan alla områden. De tyska vetenskapsmännen hade varit

bundna i ett byråkratiskt system, och samarbetet med militärerna hade varit alltför formellt. Nyckeln till de allierades överlägsna resultat var friheten att kritisera uppåt och nedåt och förmågan att, allt efter behovet, på frivillig grund dra till sig de allra bästa krafterna för varje projekt. I Sovjetunionen råder, säger Bush, samma system som i Tyskland, men upphöjt till en högre dignitet.

En stor fara i nuläget är att skatta de yttre riskerna så högt, att man under upprustningen offerar vad man vunnit på den inre fronten. Det gäller att hålla en medelväg. Den militära styrkan måste vara tillräcklig för att avhålla motparten från aggression, men om den uppnås på bekostnad av levnadsstandard och jämvikt inom landet, förlorar man styrkan. Armen, som håller vapnet, orkar inte lyfta det. Med vetenskapens hjälp skall det, tror Bush, vara möjligt att fortsätta på den väg, som leder till ökat välstånd och bibehållna ideal, samtidigt som den yttre friheten garanteras med väpnad makt, så länge detta är nödvändigt.

Så länge västerlandet är invändigt och utvändigt starkt, behöver det inte bli något krig, säger Bush. Om kriget ändå kommer, behöver det, trots atombomber och annat, inte betyda kulturens undergång. Risken att förlora ligger i risken att förlora friheten och förtröstan. »Förlora vi friheten är det därför att vi överge den.» Om vi förfalla till ego-centrisk övertro på vår egen kunskaps ständigt växande räckvidd, bana vi väg för en materialism, som ofelbart leder till att sätta makten att döda och härska främst. Emot detta måste vi sätta den anda, som i tro på något bortom det rent materiella, främst strävar efter att bygga upp i samarbete med andra människor.

Bush's åsikter ha här fått tala för sig själva. Boken har tydlig adress till det amerikanska folket och torde bl. a. syfta till att dämpa dess farhågor för anfall mot hemlandet, men ha ändå mycket att säga en skandinavisk läsare. Frågan om demokratiens inre försvar behandlar han från mera idéella utgångspunkter än vi äro vana vid här i landet. Den amerikanska idealiteten anses stundom vara naiv eller falsk. Hos författaren till »Moderna vapen och fria människor» är den utan tvivel en ståndpunkt grundad på både tro och vetande.

G. A. Westring.

SPANIEN OCH ANDRA VÄRLDSKRIGET

Man torde utan att göra sig skyldig till någon större överdrift kunna påstå att det sällan i historien förekommit ett så slående fall av kollektiv orättvisa och ett av bristande logik så präglad resonemang som den behandling Förenta nationerna efter Andra världskriget utsatt Spanien för. När det gäller Spanien men icke när det gäller dess anklagare, har man bortsett från Atlantdeklarationens princip att en stats inre angelägenheter uteslutande äro dess ensak. Vissa statsmän, bland dem Churchill, ha delvis tagit avstånd från denna behandling, som främst inspirerats av Sovjetunionen, och under debatterna i F. N. ha en del latinamerikanska stater även visat förståelse för Spanien.

Litteratur

Motiveringen för denna Spaniens diskriminering har väl främst varit den hjälp Francoregeringen under inbördeskriget fick från Tyskland och Italien, men säkerligen har även uppfattningen om den spanska neutralitetspolitiken medverkat. På senaste tiden har emellertid, särskilt i de anglosaxiska länderna, en förändrad syn på denna börjat göra sig gällande allteftersom nya dokument offentliggjorts. Under sådana förhållanden kan det vara motiverat att söka ge en objektiv bild av Spaniens yttre politik under andra världskriget, om vilken många falska legender skapats. Uppgiften är av intresse även ur svensk synpunkt, då den spanska neutralitetspolitiken företer åtskilliga likheter med den svenska.

Källmaterialet för ett studium av den spanska neutralitetspolitiken utgöres främst av memoarskildringar. Den samling dokument rörande tidigare tyska närmanden till Spanien, som under 1946 utgavs av ryska utrikesministeriet och senare i engelsk översättning publicerats av det amerikanska Department of State, ge endast en ofullständig bild av händelseförloppet. Av memoarerna märkas främst de amerikanska och engelska Madridambassadörernas. Carlton Hayes' »Wartime Mission in Spain 1942—1945» (New York 1945) framträder som ett verk av en objektiv historiker, som ärligt söker bedöma den spanska neutralitetspolitiken. Betydligt mera subjektivt hållen är den engelske ambassadören sir Samuel Hoares, numera Lord Templewoods, »Ambassador on special Mission» (London 1946). Hoare spelade i politiskt avseende en betydligt större roll än Hayes men han har en tendens att överdriva sitt inflytande, vartill kommer att hans memoarer innehålla en del rent oriktiga uppgifter. Från den amerikanska pressattachén John Emmet Hughes' hand föreligger »Report from Spain» (London 1947), som emellertid mest sysslar med Spaniens inre problem, varvid man fäster sig vid hans synnerligen kritiska inställning till Francoregimen. Värdefulla upplysningar om Spaniens politik kunna även hämtas ur den amerikanska historikern William Langers »Our Vichy gamble» (New York 1947), Anthony Martienssons »Hitler and His Admirals» (London 1948) och »Cianos Diplomatic Papers» (1948). I Churchills under fjolåret utkomna verk »Englands stoltaste stund» ingår även en kortfattad synnerligen objektivt hållen skildring av Englands förhållande till Spanien under det kritiska året 1940.

Tyngst vägande av de hittills publicerade bidragen till Spaniens neutralitetspolitik får dock spanske f. utrikesministern Ramón Serrano Suñers bok »Entre les Pyrenées et Gibraltar» (Constant Bourquin Genève 1947) anses vara. Suñer, som är svåger till general Franco, blev januari 1938 inrikesminister i Burgosregeringen och samtidigt generalsekreterare i falangistpartiet. Från 17 oktober 1940 till början av september 1942 var han utrikesminister och spelade som sådan en förgrundsroll i spansk utrikespolitik under de första krigsåren. Med avseende på sin politiska inställning hyste han alltsedan sina universitetsår i Italien en stark sympati för fascismen, medan han särskilt i sin egenskap av varm katolik ställde sig åtskilligt kritisk till nazismen; för tyska folket som sådant kände han dock en varm vänskap. »Entre les Pyrenées et Gibraltar» är ett arbete, som äger stort

dokumentariskt värde. Det ger en bild av Suñer, som föga överensstämmer med den av propagandan utmålade. Det är svårt att fränkänna Suñer intelligens, rättframhet och en stark patriotism. Han har även i hög grad le courage de son opinion och gör intet försök att dölja de misstag och felbedömningar han gjorde sig skyldig till. Ursprungligen hade han tänkt vänta med att ta till orda tills han blivit i tillfälle att framlägga en mera fullständig redogörelse för sitt fögderi, men de enligt hans mening tendentiösa skildringar av Spaniens politik som sett dagen, främst Hoares, ha förmått honom att redan tidigare gripa till pennan. Suñers polemik mot Hoares »Ambassador on special Mission» har en påtagligt hetsig prägel, som eljest lyser med sin frånvaro i hans bok.

En framställning av Spaniens utrikespolitik under andra världskriget kan lämpligen inledas med en teckning av landets läge vid inbördeskrigets slut våren 1939. Suñer påvisar, att Spanien fräset anslutningen till antikominternpakten ej var bundet av några politiska förpliktelser till Tyskland och Italien. I det tillstånd av utmattning vari landet befann sig hade det allt intresse av att freden bevarades. Under den resa, som Suñer juni 1939 företog till Italien samtidigt med de sista hemvändande italienska legionärerna betonade han också starkt Spaniens fredskärlek men underströk samtidigt att den fred Spanien önskade var en fred som lämnade det starkt och oberoende. Vid krigsutbrottet september 1939 proklamerade Spanien sin neutralitet. Men detta innebar enligt Suñer icke att det kunde stå som passiv åskådare. Spaniens nationella intresse krävde att det intog en vänskaplig hållning till axeln Berlin-Rom. Orsaken härtill var ej i främsta rummet hänsyn till den hjälp Tyskland och Italien lämnat under inbördeskriget. Det fanns också andra historiska skäl, som alltför litet ha beaktats. England och Frankrike hade varit Spaniens traditionella fiender; under sin maktperiod hade de visat föga förståelse för Spaniens nationella aspirationer. Det räcker med att hänvisa till Gibraltar och Marocko. Med Tyskland hade Spanien däremot ej haft några allvarliga konflikter. Under kriget 1914—1918 sympatiserade en stor del av spanska folket med Tyskland. Suñer finner det naturligt att Spanien sökte anknytning till de makter som önskade åstadkomma en förändrad maktbalans i Europa. Farhågorna för att en tysk-italiensk hegemoni skulle innebära en fara för Spaniens nationella oberoende betecknar han som överdrivna, då de tyska och italienska intresserfärerna ej kolliderade med den spanska. Men Suñer var ingalunda blind för de faror som hotade Europa genom en alltför stor tysk seger. Korrektivet mot ett alltför övermäktigt Tyskland ansåg han borde sökas i ett latinskt block bestående av Spanien, Portugal, Frankrike och Italien.

Då de tyska trupperna 27 juni 1940 nådde fram till Pyrenéerna stod Spanien, liksom Sverige 9 april 1940, öga mot öga med den mäktiga tyska krigsmaskinen. Suñer medger oförbehållsamt att han nu trodde på en tysk seger; andra än han ha som bekant gjort sig skyldiga till samma misstag. Spaniens främsta intresse var nu att söka undvika en tysk ockupation. Härför krävdes enligt Suñer att det trädde i en

Litteratur

vänskaplig kontakt med Tyskland och lärde känna dess verkliga avsikter, varom man i Madrid vid denna tid var mycket illa underrättad. För att sondera terrängen sände Franco då Suñer till Berlin som utomordentligt sändebud. 13 september lämnade Suñer Madrid. I Berlin konfererade han med Hitler och Ribbentrop. Tyskland visade sig härvid ej berett att ge Spanien några bindande löften i Marockofrågan; Suñer anser detta bero på att Tyskland ännu hoppades kunna vinna Pétain men att dess egna afrikanska ambitioner också spelade en roll. Frågan om Spaniens inträde i kriget berördes även. Suñer gav ett undvikande svar med hänvisning till Spaniens svåra försörjningsläge. Ribbentrop gjorde en framstöt för erhållande av en tysk militär bas på Kanarieöarna, ett krav som Suñer vägrade att ens diskutera. En följd av dennes Berlinbesök blev det bekanta mötet mellan Hitler och Franco vid Pyrenéerna 23 oktober, som emellertid endast resulterade i ett i allmänna ordalag hållet protokoll.

En avgörande tysk-spansk diskussion i Gibraltarfrågan ägde rum i Berchtesgaden 19 november 1940. Kort förut hade Franco hållit en överläggning med Suñer och de tre försvarsministrarna, varvid det beslöts att Spanien under inga förhållanden kunde inträda i kriget. Man var i Madrid beredd på en häftig reaktion från tysk sida. Om sina samtal med Hitler och Ribbentrop i Berchtesgaden har Suñer låtit göra stenografiska anteckningar, varför hans skildring har stort dokumentariskt värde. Hitler började med att skarpt klandra Italiens angrepp på Grekland och betonade att det nu gällde att stänga till Medelhavet i väster vid Gibraltar och i öster vid Suez. Allt var förberett för en attack mot Gibraltar. Liksom förra gången framhöll Suñer Spaniens svåra ekonomiska läge och beklagade sig även över att det ej erhöll den materiella hjälp från Tyskland det räknat på. Något beslut om ett eventuellt spanskt krigsinträde kom icke till stånd. Inom mindre än en månad återkom dock Tyskland till saken. 8 december anlände amiral Canarias, den bekante chefen för Abwehr, till Madrid med ett förslag från Hitler att han i spetsen för sina trupper skulle intåga i Spanien 10 januari 1941. Franco förklarade emellertid att Spanien ej var berett att vid denna tid inträda i kriget. Härmed var frågan avgjord. Väl återkom man från tysk sida — detta gäller särskilt Göring och storamiral Raeder — även senare till tanken på Gibaltars erövring, men sedan Tyskland vänt sig österut mot Ryssland, förlorade tanken alltmer i aktualitet.

Den andra stora krisen för den spanska neutraliteten inträffade vid den allierade landstigningen i Nordafrika 8 november 1942. Då hade Suñer lämnat utrikesministerposten och efterträts av generalen greve Jordana, som stod de konservativa militärkretsarna nära och till sin utrikespolitiska inställning närmast var engelskorienterad. Skiftet på utrikesministerposten förestavades dock främst av inrikespolitiska skäl. Under den månad som föregick invasionen utövade de allierade en livlig diplomatisk aktivitet i Madrid. 8 november på morgonen överlämnade Carlton Hayes till Franco ett budskap från president Roosevelt av innehåll att de allierade ämnade respektera Spaniens neutralitet. Både Franco och Jordana mottogo med stort lugn meddelandet

om den allierade landstigningen. I ministerrådet höjdes däremot tre röster till förmån för en spansk intervention. Genom Jordanas fasta hållning ajournerades dock avgörandet till påföljande dag, då spanska regeringen under inflytande av de allierades stora begynnelseframgångar proklamerade Spaniens neutralitet. Detta beslut stod fast trots tyska försök att få det ändrat. 7 december meddelade Carlton Hayes Roosevelt att Spanien ämnade motsätta sig alla försök från *varje* utländsk makt att invadera landet. Efter kriget har Göring be-tecknat det som ett av Tysklands största misstag att det ej begagnade tillfället att marschera in i Spanien och erövra Gibraltar. Troligen har Hitler ansett att riskerna vägde tyngre än fördelarna; Napoleons experiment manade ej till efterföljd. Den stora betydelse Spaniens beslut hade för de allierade framhölls av Churchill i hans underhustal 24 maj 1944, där han klart belyste de risker en spansk intervention skulle medfört för Nordafrikainvasionen. Under den tid som följde närmast efter denna gav Spanien de allierade ytterligare en värdefull hjälp genom att det tillät tusentals allierade flyktingar att passera dess territorium på väg till Nordafrika för att där ansluta sig till de allierade arméerna. Värdet av denna hjälp underskattas påtagligt av Hoare.

Spaniens utrikespolitik från Nordafrikainvasionen fram till Europa-krigets slut 8 maj 1945 kan behandlas mera kortfattat. Efter Italiens kapitulation i september 1943 proklamerade Spanien att det övergick från att ha varit icke-krigförande till full neutralitet. Den blå divisionen, som varit Spaniens bidrag till kampen mot kommunismen, återkallades från Ryssland. Genom avtalet 2 maj 1944 med de allierade västmakterna begränsades den spanska volframexporten till Tyskland, som vållat åtskilliga slitningar, samtidigt som Spanien förband sig att utvisa ett stort antal tyska agenter från spanskt territorium. I april 1945 avbröt Spanien de diplomatiska förbindelserna med Japan. Nazismens slutliga sammanbrott förorsakade ingen starkare känslomässig reaktion hos spanska folket. Man hade haft nog av sitt eget inbördeskrig och kände närmast lättnad över att ej ha indragits i världsbranden. En intressant ögonvittnesskildring av stämningen i Madrid på fredsdagen ger den svenska journalisten Svante Löfgren i »Soliga Spanien välkomnar» (Ljus förlag 1945).

Vid ett försök att fälla ett slutligt omdöme om den spanska neutralitetspolitiken är det naturligt att man jämför den med den politik övriga europeiska neutrala stater — Sverige, Schweiz, Portugal, Turkiet — förde. Suñer låter dessas politik i korthet passera revy; hans framställning av den svenska neutralitetspolitiken är i stort sett korrekt. Den spanska neutralitetspolitiken undergick under krigets lopp liksom den svenska stora förändringar. Det är emellertid svårt att inse hur Spanien utan att indragas i kriget kunnat föra en väsentligt annan politik än det gjorde. Ledmotivet för Franco var utan tvivel Spaniens eget nationella intresse; han ville bespara sitt av inbördeskriget utmattade land att indragas i världskriget. Under axelmakternas segerår betygade Franco dem i *ord* sin solidaritet, men i *handling* gav han ingalunda prov på någon större tacksamhet mot Hitler och Musso-

Litteratur

lini. Vintern 1940—1941 var det tvärtom hans skickliga förhållningstaktik som förhindrade att Tyskland bemäktigade sig Gibraltar, vilket var till stor fördel för England i dess dåvarande isolerade läge. Churchill skriver i sina krigsminnen att Franco härvidlag visade prov på en betydande statsmannabegåvning. Ostridigt är att Spaniens kallblodiga och egoistiska politik var till stor fördel för de allierade. Detta betygas ej minst från tyskt håll. General Jodl skriver i sin bekanta dagbok att Suñers motstånd omintetgjorde Tysklands försök att dra Spanien in i kriget och erövra Gibraltar. En objektiv iakttagelse kan därför ej komma till något annat resultat än att Spaniens neutralitetspolitik på intet sätt lämpar sig som motivering för den behandling landet efter kriget rönt från F. N., en behandling som även i övrigt i många avseenden framstår som både orättvis och ologisk. Ett uttryck för den förändrade stämning mot Spanien som på sistone börjat göra sig gällande är Förenta staternas nyligen tillkännagivna beslut att verka för återställande av normala diplomatiska förbindelser med Madrid och den allt livligare diskussionen om Spaniens eventuella anslutning till Atlantpakten.

Birger Swedenborg.

SYDAMERIKANSKA HÄGRINGAR

Sven Ola Swärd behandlar i sin nyligen utkomna avhandling »Latinamerika i svensk politik under 1810- och 1820-talen» flerstädes frågor, som ej sakna aktuellt intresse. Sveriges efterkrigstida exportproblem och politiska balansgång mellan det avslutade krigets båda främsta, inbördes rivaliserande segermakter, av vilka Ryssland är den ena parten, bilda i stor utsträckning grundtemat. På samma sätt förete de både efterkrigsperiodernas snabbt upplammande, entusiastiska sydamerikaintresse inom ganska vida kretsar i vårt land påtagliga beröringspunkter.

Någon kritik i strängare mening av Swärds intresseväckande arbete i dess helhet kan det på denna plats ej vara frågan om. Avhandlingen torde i ett snart utkommande häfte av Historisk Tidskrift göras till föremål för en detaljerad granskning av fakultetsopponenten, docenten K. G. Hildebrand. Här skola blott några huvudpunkter i framställningen anföras, och vissa kommentarer och kompletteringar göras.

Swärd inleder sitt arbete med en ganska vidlyftig exposé över konjunkturläget i Sverige och Europa i övrigt, huvudsakligen från tiden för fredsslutet 1815 fram till den ej minst av spekulationer på Sydamerika förorsakade krisen i England 1825. Han ger därefter en ganska rikt dokumenterad redogörelse för den svenska handelspolitikens allmänna inriktning under samma skede, vilken som bekant främst bestämdes av exportsvårigheterna för svenskt stångjärn. England, dittills huvudavvärdaren, uppträdde nu själv som en stundom mindre nogräknad konkurrent på denna marknad med sitt stenkolsjärn. Enligt Swärd har forskningen hittills ej nog uppmärksammat,

att från svenskt håll i detta läge ej blott ansträngningar till produktionsprocessernas förbättrande utan att även ett febrilt sökande efter nya marknader för exporten gjordes.

I dispositionshänseende något besvärande följer så en utredning om Sveriges första påtagliga kommersiella förbindelser med Sydamerika, närmare bestämt Brasilien, efter det att detta land genom den franska invasionen i Portugal 1807 i realiteten blivit dynastien Braganzas huvudland. Bakgrunden är här nämligen kontinental-systemets tid med dess speciella förutsättningar. Det var alltså för Sveriges del främst möjligheterna till import av kolonialvaror, som bestämde intresset för Brasilien. Handeln med detta land, alltjämt särskilt importen, kom verkligen att få en viss omfattning och ur svensk synpunkt relativt stor betydelse, vilket var påtagligt vid den tidpunkt, då Swärd avslutar sin framställning. Detta fortsatta handelsutbyte med det brasilianska kejsardömet var för övrigt snart sagt det enda positiva resultatet, som alla de av honom skildrade svenska framstötarna på Sydamerika kunde inhösta.

Swärd, som för sin framställning av det svensk-brasilianska handelsutbytet främst stött sig på svenska Rio-konsulatets skeppslistor, har vid sidan därav ej redovisat några brasilianska källor. Det kan då möjligen nämnas att i R. de Mendonças »Historia da Politica Exterior do Brasil», Mexico 1945, en tablå förekommer över utrikes sjöfarten på Rio och Baía år 1816. Antalet där uppgivna svenska fartyg i Rio sammanfaller naturligt nog nästan med de svenska skeppslistornas — men det är icke utan intresse att konstatera, att enligt Mendonças uppgifter exempelvis antalet danska skepp i de båda hamnarna var avsevärt större än antalet svenska. — Då det gäller att besvara frågan, varför den brasilianska regeringen hade föga intresse till övers för svenska förslag om handelstraktat, torde man ha att ta hänsyn också till handelsutbytets relativa betydelse för Brasilien. Av uppgifter i Oliveira Limas stora monografi över skedet 1807—21 och R. Simonsens »Historia economica do Brasil 1500—1820» får man då närmast det intrycket, att exporten på Sverige och sannolikt i än högre grad importen därifrån spelat en synnerligen underordnad roll. I brasiliansk litteratur har undertecknad för övrigt ej stött på något fylligare omnämnande av svensk-brasilianska relationer från denna tid annat än i ett sammanhang, nämligen i fråga om den svenska »gruvexpertis», som under ledning av K. G. Hedberg på ett mycket oskickligt sätt åren 1810—14 omhändertog driften i Ipanemas järnverk. Denna föga uppbyggliga historia har särskilt skildrats av J. Pandiá Calogeras i dennes stora verk om brasilianskt bergsbruk men endast vagt antytts av Swärd.

I avhandlingens följande avsnitt behandlas de svenska spekulationerna under åren närmast efter det europeiska fredsslutet på Laplata-provinserna, vilkas självständighet nu säkrats, och som intill anarkien 1820 åtnjöt relativt ordnade inre förhållanden. De svenska projekten böra givetvis ses mot bakgrund av det i avhandlingens inledande partier tecknade allmänna ekonomiska läget, men samtidigt göra sig förhållanden av oåtkomligare, personlig natur starkt gällande. Före

Swärd har minister Axel Paulin uppdragit det yttre händelseförloppet kring majoren J. A. Graaners bäge sydamerikanska resor. Det vill synas som om Swärd varit böjd att något underskatta såväl Graaners efter allt att döma ganska rikt utrustade personlighet som hans förbindelser med högsta ort. — Det lärer avhandlingsförfattarens vetenskapliga försiktighet till heder, att han till notapparaten förvisat något så sensationsmättat som uppgifterna om Karl Johans föregivna argentinska tronkandidatur. Graaners realistiskt inriktade verksamhet i Chile hade kanske i och för sig förtjänat större plats — såsom Paulin påpekat har ju ämnet även varit föremål för behandling av en chilensk historiker vid namn Cruchaga.

Swärd övergår därefter naturligt nog till att behandla de förhandlingar, som vid samma tid, när det svenska intresset för södra Sydamerika med Graaners död 1819 i stort sett upphörde, började inledas mellan Sverige och den av Bolívar nyligen grundade republiken Gran Colombia i kontinentens norra del. Dessa förhandlingar under 1820-talets tidigare år ha av undertecknad 1947 i Forum Navale ägnats en kortare uppsats. Ett jämförande studium torde ge vid handen, att Swärd för dessa tidigare diplomatiska relationer ej haft något väsentligt nytt att påvisa — helt naturligt, då det svenska materialet för ett så begränsat ämne knappast har mera att ge. Han har emellertid lika litet som tidigare undertecknad observerat, att nämnda förhandlingar delvis beaktats i ett på Kungliga Biblioteket tillgängligt colombianskt arbete, P. A. Zubieta: »Apuntaciones sobre las primeras misiones diplomáticas de Colombia», Bogotá 1924. Där ges också en för helhetsbilden värdefull översikt av de med Sverige främst genom dess London-beskickning förhandlande agenternas hela verksamhet. Zubieta behandlar det colombianska medlingsanbudet till Sverige men karakteristiskt nog utan att nämna det därtill ursprungligen fogade, litet genanta erbjudandet om ett temporärt monopol för viss svensk export på republiken. Hos Zubieta framgår vidare, huru ännu 1823 den svenska beskickningen förutom Förenta Staternas och Perús var den enda i London, med vilken de colombianska agenterna lyckats etablera vänskapliga relationer.

I fråga om det svenska projektmakeriet på Colombia, liksom fallet var beträffande de södra republikerna, intages en viktig plats av en företagsam och initiativrik svensk resenär med stundom något obestämda funktioner, nämligen i förstnämnda fall C. U. v. Hauswolff. Det har emellertid lyckats Swärd att särskilt med hjälp av material från Ericsbergs-arkivet i stort sett klarlägga Hauswolffs insats.

I avhandlingen utredes detaljerat hur hos Karl Johan och några av hans rådgivare ett starkt och överdrivet optimistiskt Sydamerika-intresse framväxer under inverkan av de brittiska spekulationerna och tidens allmänt romantiska syn på Nya Världen. Det är intressant att iakttaga, hur denna inriktning under hotet från de konservativa krafternas främsta stöd, Ryssland, genom skrupelfria mellanhänders försorg ledde de svenska makthavande till den så illa beryktade skeppshandeln. Så benämnes som bekant den hemliga försäljning av svenska krigsfartyg till Colombia och Mexico, vilken transaktions

uppdagande 1825 omedelbart åstadkom en svår kris i vårt förhållande till Ryssland och självfallet även Spanien. Till följd av regeringens genom den nu nödtvungna reträtten förorsakade prestigeförlust och, främst, de genom affärernas avbrytande uppkomna finansiella förlusterna fick skeppshandeln också ganska viktiga inrikespolitiska konsekvenser. I och för sig är det beklagligt, att författaren ej ansett sig böra fullfölja framställningen av skeppshandeln till att omfatta även dess finansiella avveckling och inrikespolitiska verkningar — förutom det som särskild exkurs framlagda avsnittet om generalamiralen Cederströms roll. Värt att särskilt observera i avhandlingen är, hur Karl Johans försök, efter det att skeppshandeln misslyckats, till förnyad aktivitet i Sydamerika-politiken, nämligen i frågan om de unga statsbildningarnas politiska erkännande, dämpades just av föregångslandet Englands regering.

Under det senare 1820-talet började Spanskamerika alltmer försvinna ur de europeiska fastlandsstaternas synrand, i och med att republikernas inre utveckling ingalunda uppfyllde de först så högt spända förväntningarna. Den från och med 1820-talets slut i Argentina härskande diktatorn Rosas tillät lika litet som sin sentida kollega Perón någon europeisk exploatering av landet. Gran Colombia sönderföll innan Sverige ens trots några sista, även av Zubieta omnämnda förhandlingar givit det sitt politiska erkännande.

För den, som tagit del av Swärds arbete om Sveriges sydamerikanska politik, ligger den reflexionen nära, att den akademiska avhandlingens form knappast varit den mest lämpade, ehuru den självfallet av praktiska skäl kunnat vara synnerligen väl motiverad. Är det möjligen kravet på att uppnå en avhandlings normala omfattning, som åstadkommit till synes ej alltid nödvändiga upprepningar och i och för sig mycket intressanta men kanske ej alltid för ämnet oundgängliga utredningar av vissa allmänna förhållanden? Är det å andra sidan avhandlingsformens krav på fakta utan onödig utsmyckning, som gjort, att alla livfulla detaljer lämnats åsido, och att den sydamerikanska verkligheten ej fått komma till sin fulla rätt vid sidan av de svenska projekten? Självfallet är i sistnämnda sammanhang vidare, att om författaren haft den stora fördelen att kunna tillgå särskilt otryckt sydamerikanskt källmaterial, åtskilligt av värde hade kunnat utvinnas.

Även i den form, som arbetet nu föreligger, förtjänar det emellertid genom författarens ihärdiga studier, särskilt beaktansvärda på den samtida publicistikens område, otvivelaktigt intresse även utanför kretsen av historiska fackmän.

Magnus Mörner.